

**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ
ДІАГНОСТИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ
СТАРШОКЛАСНИКІВ**

У статті розглядаються особливості сучасних психодіагностичних підходів щодо виявлення комунікативної культури старшокласників. Розкрито доцільність використання неklasичних методів психодіагностики для дослідження особливостей розвитку комунікативної культури особистості засобами художньої літератури. Зіставлено результати класичного психометричного та неklasичного психолінгвістичного методів психодіагностики комунікативної культури особистості старшокласників.

Ключові слова: психодіагностика, комунікативна культура, неklasичний підхід, засоби художньої літератури.

В статье рассматриваются особенности современных психодиагностических подходов к определению коммуникативной культуры старшеклассников. Раскрыта целесообразность использования неклассических методов психодиагностики для исследования особенностей развития коммуникативной культуры личности старшеклассника.

Ключевые слова: психодиагностика, коммуникативная культура, неклассический подход, средства художественной литературы.

This article deals with the features of modern diagnostic psychological approaches to identify communicative culture of seniors. It reveals the feasibility of using non-classical techniques for the study of psycho-diagnostic features of the communicative culture of the individual tools of fiction.

Key words: psychological diagnostics, communicative culture, non-classical approach, means of fiction.

Комунікативна культура особистості як складне інтегративне психологічне утворення особистості та як предмет психодіагностичного дослідження вимагає відповідного щодо своєї специфіки психодіагностичного інструментарію. Цей підхід відповідає сучасному напрямку постнеklasичної методології, що розвинувся в традиціях герменевтики, постмодерна, феноменології та екзистенціалізму на основі інформаційно-синергетичної парадигми.

Актуальність проблеми діагностування комунікативної культури особистості старшокласників зумовлена вимогами сучасного психологічного супроводу розвитку особистості в старшому шкільному віці, а ґрунтовні дослідження становлення і розвитку комунікативної культури учня у всьому комплексі складових особистості (особистісної мотивації, морально-вольових якостей та комунікативної компетентності) є пріоритетними для профільної системи освіти України. Освіта нашої держави на сучасному етапі розвитку змінюється під впливом суттєвих реформ, у першу чергу – в аспекті формування

комунікативної культури особистості, комунікативної компетентності, вмінь та навичок представників підростаючого покоління в сфері спілкування. До тих пір, поки підростаюча особистість не почне активно взаємодіяти з предметною дійсністю в процесі спільної комунікативної, навчальної та інших видів діяльності, доти соціальне середовище не відкриває для неї світ культури і суспільної практики [1 : 119]. Поступове проникнення в цей світ старшокласника в процесі його соціалізації призводить до засвоєнню різноманітних соціальних ролей та формуванню комунікативної культури особистості в процесі індивідуалізації. Слід зазначити, що при цьому учень не є пасивним відбитком існуючої соціокультурної ситуації розвитку, а є активним учасником культурно-комунікативної взаємодії. Шлях, який здійснює старшокласник в своєму індивідуальному культурно-історичному розвитку, є досить важким для фіксації в конкретних виявах і психодіагностичних зрізах, але на допомогу сучасному практичному психологу приходять постнекласична психодіагностика. Постає питання, які методи, методики і конкретні процедури можуть бути оптимально використані для діагностики розвитку комунікативної культури особистості старшокласника у його взаємодії з художніми літературними текстами.

Для досягнення цієї мети, передусім, слід вивчити основні напрямки розвитку постнекласичної психодіагностики комунікативної культури старшокласників.

В процесі аналізу сучасних психодіагностичних методів і підходів Д.О. Леонтьєв порівнює традиційні та неklasичні методи психодіагностики. В основі психометричної методології полягає настановлення щодо діагностики здібностей, рис і станів особистості, які є стабільними у часі, та завдяки цьому не відображають ситуацію розвитку. Проективні методики, за поглядами Д.О. Леонтьєва, здатні розкрити процеси психодинамики, конфлікти і захисні механізми, що відображають процеси розвитку, але не на тому якісному рівні, який висвітлює процеси формування комунікативної культури особистості. Гуманітарний, комунікативний і лінгвістичний пріоритети суттєво змінили методологію неklasичної науки, що відобразилося на розвиткові психодіагностики. Сучасне розуміння людини, стверджує Д.О. Леонтьєв, визначається контекстом, в якому будується сучасна наука. Розуміння психологічних феноменів є результатом спільної комунікативної діяльності людей, їх домовленості. По-різному побудований діалог між різними дослідниками може сприяти оригінальному конструюванню реальності і відповідному способу практичної взаємодії [2 : 54, 3 : 126].

Неklasична психодіагностика збагатила психологічну науку і дозволила підійти до інших суміжних наукових пошуків, розвинувши психолінгвістику, комунікативну і кроскультурну психологію. Використання неklasичної методології в психодіагностиці комунікативної культури особистості зумовлено і поглядами такого всесвітньо відомого психолога як Л.С. Виготський, який говорив, що слово «опосередкування» розмежує вищі і нижчі психічні функції, а, відповідно до цього, – головною мішенню неklasичної психодіагностики постає внутрішній світ особистості. [4 : 4].

Для дослідження ступеня структурної складності організації особистісних новоутворень на сучасному етапі розвитку психодіагностики використовуються системно-структурні або системно-функціональні методи.

Щодо дослідження особливостей розвитку комунікативної культури особистості старшокласника, то слід зауважити, що саме ці методи є доцільними у використанні для

визначення рівня складності даного психологічного утворення як складного інтегративного особистісного утворення. Серед цих методів, для яких притаманним є визначення способів структурної організації тих чи інших елементів особистості в системі різного рівня складності слід відзначити каузометрію, метод передільних змістів, матрицю особистісних прагнень і різноманітні варіанти метода репертуарних решіток. Комунікативна культура особистості є, в першу чергу, якісним особистісним утворенням, а тому особистість, що має високий рівень її розвитку, якісно суттєво відрізняється від середнього і низького рівню даного складного інтегративного психологічного утворення, оскільки поряд з універсальними якостями і рисами представлені факультативні якості та закономірності більш високого рівня, вияв яких пов'язаний із досягненням певного рівня особистісного розвитку, що притаманний не кожному з однокласників (і навіть – з дорослих). Саме ці, позитивно сформовані психологічні характеристики, для яких не притаманною є якість всезагальності, і є носіями вищих довільних регуляцій високого рівня. [2 : 58].

Визнання реальності внутрішнього світу особистості призводить до необхідності вивчення змістів та взаємостосунків, а визнання системної організації життєдіяльності призводить до необхідності вивчення атрибутивних схем і принципів структурної організації систем особистості, а визнання рефлексії, самодетермінації і вибору логічно пов'язані з необхідністю вивчення стратегій, міжрівневих регуляторів і механізмів самоатрансценденції та надситуативності. Всі ці види неklasичної психодіагностики – це виключно особистісні методи, на відміну від діагностування індивідуальності вимагають більш складної стратегії тестування, чим ті, що пропонує традиційна психометрика, оскільки відповідні індивідуальні відмінності не можуть бути наближеними до легко вимірюваних кількісних показників, які мають якісну рівнево-типологічну системну природу. Слід звернути увагу, що жодна нормативна модель такої складної інтегративної особистісної системи, як комунікативна культура старшокласника, не може описати унікальний життєвий світ і комунікативний досвід конкретного суб'єкта, а, особливо ті якості, що знаходяться в актуальному розвитку, в зоні найближчого потенційного розвитку тощо. Як говорять А.Г. Асмолов і Д.О. Леонтьєв, лише особистість, що змінюється в мінливому світі, для якої притаманними є гнучкі механізми саморегуляції та самоорганізації, що дозволяє їй зберігати відносну, релятивиську стабільність і адаптивний потенціал, здатна підкорити собі і своїм цілісно-змістовим орієнтаціям мінливі обставини життя [1 : 123, 2 : 68].

Повертаючись до нової лінгвістично-комунікативної, а не тільки соціо-культурної ситуації розвитку сучасної підростаючої особистості слід звернути увагу на можливості, які створює для розвитку та ідентифікації особистості сучасна психолінгвістика у її поєднанні із вже традиційною і класичною у своїй фундаментальності психології мистецтва. Досліджуючи такий складний і багатовекторний особистісний феномен, як комунікативна культура особистості старшокласника в процесі її розвитку засобами художньої літератури, ми пропонуємо доповнювати традиційні психометричні методи методом семантичного диференціалу і комп'ютерною методикою ВААЛ, побудованою на принципах якісного і кількісного контент-аналізу. Цікавою є проєкція особистості старшокласника, особливо в її культурно-комунікативному аспекті на художній літературний текст [5 : 326, 6 : 130].

Було співставлено риси особистості старшокласників із аналізом авторського літературного тексту, створеного кожним із даних старшокласників. Результати класичного,

психометричного дослідження і кореляційного аналізу виявили наступні деякі гендерні особливості розвитку особистісних якостей в даній групі юнаків та юнок – у дівчат більшою мірою розвиненими є абстрактно-послідовний та конкретно-вибірковий стилі мислення та діяльності – що свідчить про більшу теоретичну та інтуїтивну спрямованість особистостей дівчат порівняно з хлопцями, які є більш практичними і комунікабельними. При цьому юнаки більш емоційно відкриті та чутливі ніж дівчата, але при цьому мають більш психологічних проблем. Дівчата більшою мірою є домінантними порівняно з хлопцями і вміють себе підкоряти соціальним нормам, еталонам поведінки, які склалися в суспільстві. Показники логічності та оптимістичності у дівчат і хлопців знаходяться на однаковому середньому рівні. Деякі відмінності спостерігаються у рівні креативності – більш творчими виявились юнаки – творчі здібності у них знаходяться на високому рівні, а у дівчат – на рівні вище середнього. Самооцінка хлопців є дещо вищою ніж у дівчат.

Загальні риси, притаманні для даної групи юнаків, вони – виявляються такими: найбільше розвинутими є комунікативні, творчі та внутрішньоособистісні компетенції, помірно оптимістичні, помірно логічні, дуже чутливі, з добре розвинутим художнім мисленням та вираженою потребою в інших людях. Особистості як юнаків, так і юнок знаходяться в активному розвитку, тому поки що спостерігається емоційна нестійкість, залежність від емоцій, підвищення кількості особистісних проблем.

Слід зазначити, що, на наш погляд, існування особистісної проблематики скоріше за все можна пов'язати з емоційною нестійкістю та високою чутливістю практично всіх учасників літературно-творчого об'єднання. Кореляційний аналіз виявив неабиякий позитивний зв'язок між абстрактно-послідовним стилем мислення та незалежністю і домінантністю (АП та М: 0,90), при цьому юнаки, у яких переважав абстрактно-послідовний стиль мислення та діяльності, виявляли менший рівень розвитку комунікативної компетентності, що є властивою для абстрактно-вибіркового стилю (АП та АВ: -0,87). Юнаки з більш розвинутою експериментально-дослідницькою здатністю притаманною для конкретно-вибіркового стилю мислення та діяльності, виявили більшу організованість та неімпульсивність. Цікавим є те, що, юнаки, які виявляють більший рівень неконформізму, є більшою мірою емоційно нестійкими, такими, що керуються почуттями (М та С – 0,82). В групі спостерігається позитивна кореляція між факторами Д і В теста КСК (життєрадісність та кмітливність) та фактором АВ і В. Загалом більшою мірою кмітливі юнаки є більш комунікабельними, життєрадісними, емоційно стійкими. З вищесказаного можна зробити декілька припущень: емоційна нестійкість та песимізм можуть поставати комунікативним бар'єром і ускладнювати міжособистісну комунікацію, а, з іншого боку – проблеми у спілкуванні для юнаків викликають незадоволення афіліативної потреби, що, в свою чергу призводить до фрустрації і це може виявлятися в зниженні оптимізму, внутрішньоособистісній напруженості, емоційній дезорганізації мислення тощо. Загалом, юнаки із даної групи мають художньо-гуманітарну спрямованість особистості, високу чутливість, емоційність, вони є достатньо правдивими, помірно відкритими, дещо соціально дезадаптовані, достатньо творчими, хоча, нажалі, в більшості випадків недооцінюють себе, полюбляють читати і, як правило, вміють себе контролювати.

Психолінгвістичний аналіз текстів даних юнаків та юнок виявив високий проєктивний потенціал авторських текстів. Аналіз авторських текстів за емоційно-смісловую

домінантою виявив яскраву афіліативну спрямованість, емоційну нестійкість. На основі типології текстів В.П. Біляніна було визначено відповідну психологічним характеристикам емоційно-сислового наповненість текстів, що представлена в таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняльна таблиця: риси особистості старшокласників (традиційні методи психодіагностики) та відповідна емоційно-сислова домінанта авторських текстів (методика ВААЛ)

Емоційно-сислова домінанта авторського тексту	Риси та індивідуально-типологічні особливості особистості
Маленький – 30 Повільний – 14 Приємний – 14 Неприємний – 7 Світлий – 7 Темний – 7 Слабкий – 7 Великий – 7 Теплий – 7	Тип особистості «Теоретик-комунікатор», чутливий, тягнеться до інших, підвищений рівень особистісних проблем, зорієнтований на собі, емоційно не стабільний, знижена самооцінка, середній рівень творчих здібностей і самоконтролю у спілкуванні
Швидкий – 30 Світлий – 18 Приємний – 18 Неприємний – 18 Сильний – 11 М'який – 6	Тип особистості «Теоретик-експериментатор», інтровертований, чутливий, тягнеться до інших, велика кількість особистісних проблем, низька самооцінка, високий рівень творчих здібностей
Теплий – 34 Приємний – 25 Світлий – 25 М'який – 8 Неприємний – 8	Експериментатор-комунікатор, емоційно теплий, товариський, незначна кількість особистісних проблем, високий комунікативний самоконтроль, висока самооцінка

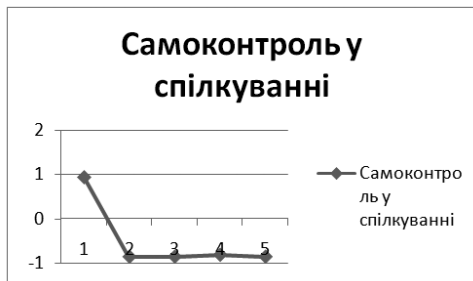
Рисунок 1: Графік корелятивних зв'язків між стилем мислення «Комунікатор» (АВ) та емоційно-семантичних домінант української мови.

Позитивні кореляційні зв'язки з домінантою «маленький» на рівні 1. Зворотні кореляційні зв'язки з домінантами: «неприємний» (-0,99), «сильний», «швидкий» (-0,1).

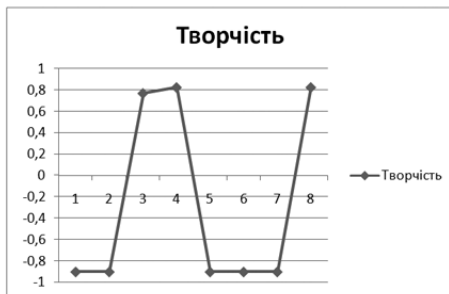
Відповідно Рисунку 1., абстрактно-вибірковий стиль мислення та діяльності («Комунікатор») в авторському тексті виявляється наступними емоційно-семантичними домінантами: «маленький» (1), «сильний», «швидкий» (-1), «неприємний» (-0,99).

Рисунок 2: Графік корелятивних зв'язків між рівнем самоконтролю у спілкуванні та емоційно-семантичних домінант української мови

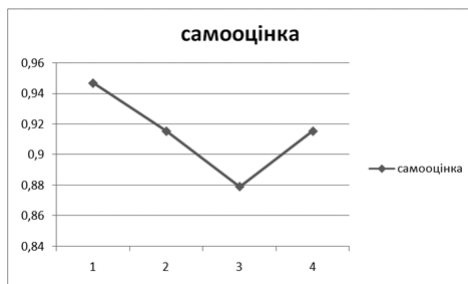
Позитивні кореляційні зв'язки з домінантами «теплий» на рівні 0,95. Зворотні кореляційні зв'язки з домінантами: «неприємний» (-0,9), «сильний», «швидкий» (-0,87), «м'який» (-0,72).

Рисунок 3: Графік кореляційних зв'язків між рівнем творчих здібностей та емоційно-семантичних домінант української мови

Позитивні кореляційні зв'язки з домінантами «сильний» на рівні 0,83, «швидкий» 0,83, «м'який». Зворотні кореляційні зв'язки з домінантами: «неприємний», «слабкий», «темний», «малий» (-0,9).

Рисунок 4: Графік корелятивних зв'язків між рівнем самооцінки старшокласників та емоційно-семантичними домінантами української мови

Позитивні кореляційні зв'язки із домінантами «сильний» на рівні 0,92, «швидкий» 0,92, «теплій» 0,95

Висновки. високий рівень кореляційних зв'язків між особистісними рисами і якостями виявленими традиційними методами психодіагностики та емоційно-смысловими домінантами авторських текстів свідчать про проєктивний потенціал художніх літературних текстів. Психолінгвістичні методи психодіагностики дозволяють здійснювати не тільки кількісний, але й якісний аналіз особистісного розвитку старшокласників, виявити особливості формування їх комунікативної культури з використанням засобів художньої літератури.

Можна рекомендувати для більш повної самореалізації у суспільстві даним юнакам працювати над підвищенням власної самооцінки. Їм слід більше спілкуватись у різноманітних соціальних групах – не тільки з однолітками і однодумцями, а і з людьми, які можуть і не поділяти їхні погляди; для них бажаним є участь у комунікативних тренінгах задля розвитку комунікативної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А.Г. О предмете психологии личности / А. Г. Асмолов // Вопросы психологии. – 1983. – Выпуск № 3. – С. 118–125.
2. Леонтьев Д.А. Перспективы неклассической психодиагностики / Д.А. Леонтьев // Психологические исследования : электрон. научн. журн. – 2010. – Выпуск № 4 (12). – С. 51–71. – [Режим доступа : <http://psystudy.ru/index.php/num/2010n4-12/353-leontiev12.html>].
3. Зинченко В.П. Субъективные заметки о психологической диагностике / В.П. Зинченко // Развитие личности : электрон. научн. журн. – 2001. – Выпуск № 3-4. – С. 121–132. – [Режим доступа : http://www.rl-online.ru/articles/3_4-01/194.html].
4. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М. : Искусство, 1986. – С. 145–147.

5. Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики. (Модели мира в литературе). / В надзаг. Российская академия наук, Институт языкознания. Фонд Чтения имени Н. А. Рубакина. // Валерий Павлович Белянин. – М. : Тривола, 2000. – 248
6. Белянин В.П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя. // В.П. Белянин. – М. : Генезис, 2006. – 320 с.

УДК 811.111 : 37.0 : 008

Ковалева Т.Г.
(Минск, Беларусь)

КРЕОЛИЗОВАННЫЙ ТЕКСТ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

У статті розглядається національно-культурний потенціал карикатури як засобу навчання іноземної міжкультурної комунікації.

Ключові слова: креолізований текст, карикатура, міжкультурна комунікація, навчання іноземній мові.

В статье рассматривается национально-культурный потенциал карикатуры как средства обучения иноязычной межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: креолизованный текст, карикатура, межкультурная коммуникация, обучение иностранному языку.

The article focuses on national and cultural potential of caricature as an example of creolized text which can be successfully used for teaching foreign language communication.

Key-words: creolized text, caricature, cross-cultural communication, teaching of foreign language.

Креолизованный текст – это текст, фактура которого состоит из двух разнородных частей: вербальной (языковой/речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык). Образцы креолизованных текстов – тексты рекламы, комиксы, афиши, плакаты. В частично креолизованных текстах невербальный (иконический) компонент играет вспомогательную роль (газетные публикации, иллюстрации в художественной литературе), в полностью креолизованных текстах невербальный компонент является обязательным и первичным, (например, схемы и диаграммы в научно-технических текстах).

Одним из жанров изобразительного искусства, представляющим собой креолизованных текст, является карикатура. Карикатура отображает какие-либо социальные, общественно-политические, бытовые явления и объекты в сатирической или юмористической форме. Термин «карикатура» произошел от итальянского слова *caricatura*, от *caricare*, означающего «нагружать, преувеличивать». Комический эффект в карикатуре